

$\overline{0}$

$\overline{1}$

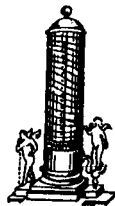
Svetislav Jovanov

Urednik
Zoran Hamović

Likovna oprema
Dragana Atanasović

ČAS LOBOTOMIJE
enciklopedijski zverinjak Danila Kiša

zapisi iz hiperteksta

Za Jasnu

*And we have come
to know all
places
ways
mazes
passages
quarters and graves
of the endless fall*

(Dylan Thomas)

PROLOG
(Dial-up textworking)¹

TOOLS/OPTIONS²

Tout est aboutir a un livre.

(Malarme)

I OBRNUTO, I OBRNUTO,
DRAGI MOJI HAKERI:

*Stvarati, umnožavati, izdržati, bdeti,
leteti, pisati, broditu, spavati.*

(Iz horoskopa Eduarda Sama)

UĐI U MREŽU, KROTITELJU:

*Ne verujemo više u to da istina još ostaje istinom
kada joj se skine veo...*

(Niče: *Vesela nauka*)

---

¹ Uključivanje u mrežu.

---

² Opcije, podešavanje.

(Connecting to) intertext:

Website [http:// www.clepsidra.com](http://www.clepsidra.com)

File/Open: Danilo Kiš (1935 1989)

Rođen u bašti (Vrtu?), iz pepela. Odrastao na sumnjivoj transverzali Subotica Novi Sad Kerkabara-baš Cetinje, poznatijoj kao *magical place*. Najraniji jad: prizivanje književnog junaka iz senki Aušvica. Diplomirao kao prvi student na katedri za opštu književnost Filozofskog fakulteta u Beogradu, ali nije primljen na istu katedru za asistenta. Povukao se na Mansardu (Bordo-Pariz-Lil-Beograd) i posvetio stilskim vežbama. Nakon što mu je iscurio *Peščanik*, opredeljuje se za unutrašnju dekoraciju Istorije (preuređenje *Grobnica*). Preboleo smrt gospodina Goluže i ostalih ljubitelja melanholije ruskog pejzaža. Okončava u radikalnom *enciklopedizmu*, kao svirač na *lauti* i vlasnik jedne ćudljive *answering machine*. Londonski dnevnik *The Times* pokušao da mu se, u ciničnom nekrologu, oduži za sve aluzije o *knjigama kraljeva i čeličnim zubima*.

Format/Style:

Dubinski uticaj *Reda vožnje železničkog, brodskog i autobusnog saobraćaja* profilisao je temeljne oblike i postupke njegovog proznog opusa: dnevnik *in folio*, Ludus gothicus, grofovske šume, misterije za jedan masakr, *ostranjenje* plave svetlosti u kupeima prve klase, hipnotički haiku, aeroplan kao raspeće...

Insert/Annotation (izbor po sklonosti):

Drveće: *Kesten* (teška, apatridska grana)
Godišnje doba: *Jesen u Pekingu*
Instrument: *Skalpel (Olympia Monica)*
Igra: *Čortik (vavilonska verzija)*
Predeo: *Ultima Thule, Panonia*
Ugao posmatranja: *Pogledi na mojeg oca koji plače*
Slikar: *Grupa Karo pub (Lentulov, Končalovski, Faljk, Maškov)*
Letovalište: *Sanatorijum pod klepsidrom*

File/Save As:

Gospode, što li piše u mojim knjigama na jezicima koje ne znam...

(Dosije *Enciklopedije mrtvih*)

x x x

Arrange all?

**Skandal postmodernizma
ili
Paralise für elise**

Za Vasu Pavkovića

Snaga divljenja zavisi od dve stvari: od novine
i od toga što kretanje, koje ova uzrokuje, već
od početka poseduje svu svoju snagu.
(Dekart)

New Deal

Klati se i valjaj

Nadnaslov: Ljubiša Ristić uzburkao slovenačku javnost intervjuom u Mladini

Naslov: SA VAMA VIŠE NIKO NEĆE

U obimnom intervjuu u ljubljanskoj Mladini, pozorišni reditelj i predsednik Udružene jugoslovenske levice (JUL) Ljubiša Ristić, slovenačke teatarske poslenike, svoje kolege i glumce optužuje za rasizam. I neki drugi delovi intervjuja teško su pali delu slovenačke javnosti, pa je na njega najžešće reagovao Peter Božič, dramski pisac i visoki službenik u slovenačkom Ministarstvu za kulturu. Božič je čak Ristića optužio za kriminal.

Ristić se u intervjuu priseća da su ga u Sloveniji svojevremeno napadali dogmatski nacionalisti, te da je iza svega stajao mimikrizirani Josip Vidmar, koji se bojao njegovog ultralevičarstva i jugoslovenstva. No, sa mladima, koje je podržavao, izboren je autonoman umetnički prostor. Potom se dogodilo šta se dogodilo, navodi Ristić: Nacionalizam je polako prerastao u šovinizam, a ovaj u rasizam.

...Počeli su da gledaju na mene kao na neko drukčije biće, kao da sam imao kose oči i drugu boju kože. Umetnici koje je gledao kako stasavaju imali su osećaj neke svoje rasne superiornosti. A njegova osnova bila je na nekoj njihovoj različitosti koju su sami propisivali. Ponovo oživljavanje Jugoslavije najmanje treba da

plaši Slovence, jer sa njima više niko ne bi hteo u zajedničku državu , kaže Ristić.

U intervjuu Ristić pominje poprilično imena sa bivšeg jugoprostora. Za Sonju Liht, Rastka Močnika, Zdravka Greba, Žarka Puhovskog i Vladimira Milčina kaže da su levičari konvertiti, koji su prešli na američku platu..

U napadu na Ristića, Peter Božič mu osporava svaku umetničku vrednost, nazivajući ga ga genijalnim kompilatorom i beogradskim hohštaplerom ...

Glavna Božičeva optužba je da je Ristić u ljubljanskom pozorištu Pekarna opljačkao skupoceni rasvetni park, odnosno da je reflektore uzeo i nikada ih nije vratio. To se dogodilo tokom proba predstave Grobnica za Borisa Davidoviča ...

(D. Drašković, *Niša Borba*, antidatirano)

New Deal (II)

Tablice za ljubitelje: godina 1956. (Novski)

Spokojstvo ove nada sve mirne i plodonosne godine Starog Svetskog Poretka narušili su sledeći događaji:

Održan je susret Tito Naser,
Roki Marćano se povukao sa ringa, a Fidel Kastro se iskrcao na pitomom i kockarskom ostrvu Kubi,
Sovjetska armija je umarširala u Mađarsku,
Bergman je snimio *Sedmi pečat*,
Nikita Hruščov je podneo svoj tajni referat ,
Navršilo se sto godina od rođenja Sigmunda Frojda, osnivača psihoanalize, i
Najzad, hitovima HOUND DOG i BLUE SUEDE SHOES, otpočeo je rokenrol.

Grada za tezu

Iz prepiske

Vesna B. Goldsworthy
Glebe Street, London W4
2 BE

16. IV

Draga Vesna,

Zahvaljujem ti se (po ko zna koji put) za trud oko pronalaženja studije Margot Noris, koja, kako se na svu sreću čini, nije ni u kakvom bližem srodstvu sa Kristoferom Norisom niti je bliska njegovim pomiriteljskim spekulacijama. Progutao sam je u dva-tri daha. S obzirom da ovde nikakve zanimljive lektire izuzev Kalvinovih *Nevidljivih gradova* trenutno i nema, to mi nije bilo naročito naporno. Kad smo već kod toga, ne znam da li je iko, premda sumnjam u to, pokušao da ispita veze između oblikovanja lika Marka Pola kod Kalvina i paradoksalne anegdote (o nepoverljivim Venecijancima) koju je ispričao Karel Čapek u svojoj *Knjizi apokriifa*. Polova figura se tu predstavlja kao fantastična pojava, bliža junaku kakav je Korto Malteze nego bilo kojem postmodernističkom protagonisti. Ali, time neka se zanima V. Pištalo. Na malo manju sreću, naime, Norisova mi malo toga otkriva o mogućim mehanizmima značenja onog oblika koji se u našoj sredini još uvek označava kao *moderni roman*. Nije li trauma napuštanja tog spasonosnog, grandioznog i *totalitarnog* oblika-žanra upravo ono što je, u dubinama književno-čaršijske podsvesti uslovalo takvu gužvu znamenite godine

1976? Sudbinska je, slažem se potpuno, koincidencija, to što je propitivanje, raslojavanje i, konačno, razaranje tog prefinjenog modernističkog rukopisa (kao rukopisa romaneskne sveobuhvatnosti) preduzeo, pionirski, upravo autor *Peščanika*, te savršene pukotine, u kojoj caruje, u punom sjaju i na krilima minucioznih stilizacija središnji modernistički mit, *mit Subjekta*, ali takav razvoj je bio sasvim logičan: u pomenutom romanu, junak rukopisa (ne junak Priče) širi se do krajnjih mogućih i zamislivih granica da bi eksplodirao, što ne ostaje bez posledica po autora (Autora) i po status samog pisanja. Tako dolazimo nadomak polja sila koje su proizvedene (podstaknute književnošću, argumentovane ili falsifikovane istorijom) pre, tokom, neposredno nakon i zbog pojave zbirke *Grobnica za Borisa Davidoviča*.

Očigledno da sam te ugnjavio, čim mi citiraš delove *Časa anatomije* koji ukazuju da je osnovni nesporazum, ili ključni konflikt ako ne u kontekstu same afere, ono u pogledu ozbiljnih sučeljavanja na temu Kišove zbirke bio prevashodno *poetičke*, dakle duhovne, teorijske prirode. Moguće, čak i do procenta od sedamdeset odsto. Ali, kada kažem trauma napuštanja, ne uspevam da obuzdam plimu asocijacija koje se -vrlo indikativno podudaraju sa ideološkim frustracijama, pokušajima preispitivanja istorije i preispitivanja same funkcije (etičke, intelektualne) Književnosti, tema Srednje Evrope, disidentstva, odnosa Moći i Dokumenta, *Story i History*...Šta zna o tome Margot Noris? O svemu onome što nas je držalo u kolopletu toliko podlo i sveobuhvatno da danas velika većina mislećih čitalaca (neka mi oprostí svaki škeptik zbog ove moguće tautologije) ni ne zna da li je *Čas anatomije* bio napisan pre ili posle *Grobnice*..., a o *Peščaniku* i tucaniku da ne govorimo. Ako se u jednoj tački (Alefu) sadrže sve ostale ne sadrži li svaka moguća tačka svoj i naš, ne-

ponovljivi Alef? U tom smislu, probni kamen činjenica ni u kom slučaju ne obitava isključivo na posvećenom tlu *Diskursa*.

Suprotstavljaju li se, kako izgleda da sugerišeš, intencije samog Danila Kiša ovoj mojoj priznajem, još nedovoljno razuđenoj dimenziji tumačenja? I ja se ne nadam, možemo pročitati u uvodnim poglavljima *Časa anatomije*, niti očekujem da će se neko potruditi da se pozabavi mojim skromnim *oeuvre*-om iz ugla o kojem govorim, tj. da će sesti i istražiti kakav je bio u trenutku pojavljivanja tih mojih pet-šest knjiga taj njihov *diferencijalni koeficijent* u odnosu na kanonizovana dela naše literature u tom času, i to od pojave kratkog romana *Mansarda* pa sve do *Grobnice za Borisa Davidoviča*... Ali, upravo izraz *diferencijalni koeficijent* posvedočuje *piščevu svest* o neotklonjivom jazu, o postojanju suštinske, ne samo književne Razlike, kao i činjenicu da se ta razlika iskazuje i otelotvorava *postepeno*, a da u okviru tog procesa zbirka *Grobnica za Borisa Davidoviča* predstavlja odlučujuću prelom mada ne ni početak, niti kraj poetičkih i ostalih promena. O tome, međutim, kasnije. Oni što me podstiče da ovu temu (je li zasad nešto više od toga?) ne prepustim Arhivu Napuštenih Aporija, jeste, između ostalog, i prividno nepojmljiva tupost i licemernost naše kritike, prilikom tumačenja izmene književne paradigme u poslednjih deceniju i po pogotovu s obzirom na uslove pojavljivanja generacije 82 ... Svetlosti Alefa, više sam nego uveren, još skrivaju određene, nimalo nebitne niti naivne senke i aveti: nama se to ukazuje kao u košmarima Eduarda Sama volj kao odsustvo mladoženje, volj kao nedostatak fotografa. A možda se, jednostavno, radilo o prelasku sa Klepsidre na Ogledalo?

Svejedno, i danas je, po svemu sudeći kao i u vreme Čapekovih nepoverljivih duždeva koji su uvek i svuda dosuđeni Marku Polu teško tzv. javnost ubedi-

ti u specijalne odnose između *realnosti Pisanja i fantastičnosti Istorije* (Stvarnosti), a da ne budete optuženi za skerličevsko-tenovski biografski nonsens. Šta, pak, da se čini kada *conditio sine* književnog postupka predstavlja baš napetost između apokrifne Biografije i demistifikovane Istorije, a u hipotetičnoj sredini između anatomovih klešta svetluca jeretički žar novog tumačenja?

Tajna čitave operacije leži u činjenici da treba prevrnuti sat, kaže Bruno Šulc u *Sanatorijumu pod klepsidrom*. A ja samo dodajem, pošto sam se razbrbljao i zaboraviću, da pokušaš da vidiš, može li se doći do kopija našeg milog *The Times*-a iz novembra 1989. Mnogo pozdrava za Sajmona i tebe,

Svetislav

Et cetera (po uzoru na E. Bardžisa)³

Preteča u snu ili rani jadi

Gospodin Stanislav Vinaver, kolekcionar gromobrana i zmijskih svlakova, vrpolti se na ivici donjeg ležaja u ćeliji istražnog krila butirskog zatvora i diskutuje sa priviđenjem u obličju Getea, povremeno gužvajuci obod halbcilindra rastresenim pokretima. Ne može se sa pouzdanošću utvrditi da li (uostalom, slučajni) ćelijski sapatnici g. Vinavera u ovim trenucima spavaju, ili napeto i prilježno oslušuju ovu raspravu prisutnog dresera i odsutnog tigra. Kroz avetinjske pukotine rečenica, decembarski vetrovi osveštavaju zatvorske koridore. Spinoza, smisao žrtvovanja, rebelije u Pusti, japanski teatar prepirka zamire poput indijske prskalice.

Kroz iskrzano trapezoidno ždrelo nedohvatnog ćelijskog prozora naviru iskre ognjeva koji iluminiraju Vasiljevsko, usplahireno pod mostovima. Priviđenje se dosađuje, pada na um g. Vinaveru, i on sklapa oči. Usred rastuće gužve na ulazu u konzulov salon, ponesen iznenadnim talasom poluuniformisanih studenata (ali i podmuklim odsevom jedne šabačke uspomene), on se sručuje u krilo mlađahne dame, pod čijim šeširrom klasa tršava raž anarhističkog veselja. Ona ga nekoliko trenutaka posmatra sa znatiželjom ambicioznog

---

³ Malajski aristokrat koji je u snu uništio sopstvene plantaže i odao se trockizmu (prim. priređivača).

zoologa, a onda sporo, neumitno poput slonovske ljubavne pesme zahvata u torbicu od jagnjeće kože i izvlači inkrustirani brauning .

Gudački orkestar kraj kamina preskače mocartovske brzake: držeći oružje nehajno za cev, dama smešta dršku u Vinaverovu šaku i šapuće na gimnazijskom francuskom:

Ta predite, najzad, među nas neznabošce, mon cher Swan...

Pod unakrsnom heliocentričnom vatrom konzulovih svećnjaka, u smradnom i blistavom vihoru butirske promenade, g. Vinaveru se čini da čuje smireni, ali sasvim izvesno zajedljivi Perunov tenor, koji mu utuvljuje brojalicu:

KOMBREJ, SMOLJNI, ALAMOGORDO...

X X X

File/Template:

Biće brdo hartije, na brdu leševa, a na vrhu brda od hartije sedeće Lenjin i keziće se.

(S. V., *Menjševik*, 1924)

Građa za tezu (II)

*Iz prepiske
(pod sankcijama)*

Svetislav Jovanov,
Đorđa Nikšića Johana 14
21 000 Novi Sad

18.V

Dragi Sveto,

Hvatam, užurbano, komadić vremena da ti se tek javim, a potom žurim u grad, pošto su nam uveli dodatna dežurstva na BBC-ju. Zbog toga, a i zbog nekih nepredviđenih poseta u koje smo se zaputili protekle nedelje, moji važniji poslovi će, čini se, popričekati do leta. Sajmona gotovo i ne viđam, toliko smo oboje zauzeti.

Pa ipak sam iskoristila par gluvih doba da razgleдам neke nove feminističke studije; da znaš, neodoljivo mi se nameće pomisao da je pitanje uloge i statusa ženskih likova u Kišovoj prozi jedno od zanimljivijih (da ne kažem: skoro sasvim zanemarenih) mesta. U svakom slučaju, to bi se moglo uklopiti u tvoju postavku o socijalizaciji atmosfere, a povodom afere G. B. D. . Izraz socijalizacija je, naravno, grub, ali ne znam kako bih drukčije nazvala tvoje širenje konteksta. Jedna je stvar, složiću se, ideološko-politička ravan razloga hajke na Kišovu knjigu, o čemu se on mnogo docnije izrazio (vidiš, ipak si me naterao da prekopavam):

U prvom redu, nemojmo se zavaravati, napadi koji su potekli posle pojave *Grobnice za Borisa Davidovića* ni-

su bili samo književne nego i političke prirode. Tu stvar nisam hteo u *Času anatomije* da pominjem, jer mi nije bila potrebna. Pošto su već ti moji protivnici stvar postavili na književnom planu, ja sam takođe hteo da im na književnom planu i uzvratim. Međutim, kako su oni u međuvremenu otkrili svoje karte; ja sad mogu da kažem da je ceo problem potekao iz činjenice što je *Grobnica za Borisa Davidovića* knjiga u kojoj nema utehe. To je jedna od retkih knjiga na tu temu koja se ne završava nadom u pobedu i koja ne nosi u sebi opravdavanje zločina, u ime istorijskog napretka, u ime kretanja istorije. (*Udeo čuda i truda*, intervju)

Ovo naknadno rasvetljavanje ima suštinske veze, a i uporišta, u delovima *Časa anatomije*, u kojima Kiš proširuje i varira svoj iskaz o nacionalizmu kao paranoji (kobnu alternativnost nacionalizma i staljinizma mogao si proteklih godina, mnogo bolje nego ja, da osetiš na sopstvenoj koži), kao i tamo gde se dotiče teme antisemitizma kao vida ksenofobije i rasizma, i, last but not least, u razmišljanjima o jeziku kao aktu (pišćeve) pobune i, istovremeno, jedinom i nesigurnom posedu Autora. U toj ravni, priznajem, može biti dodirnih tačaka između Književnosti i Istorije (tačnije, između društvenog i literarnog aspekta afere G. B. D.).

No, kada sam već toliko zašla u detalje: mogu li se u takvu relaciju uklopiti pitanja kao što su Kišova nemilosrdna analiza generacijskog profila naše kritike, pitanje jevrejstva kao sredstva oneobičavanja, Kišov odnos prema Borhesu naročito ovo poslednje? Jer, bez obzira na sve suptilne i manje suptilne manipulacije tokom klevetničke kampanje protiv Kiša i njegove knjige, ostaje činjenica *ipak opažene* prekretničke vrednosti *Grobnice (premda od strane malog broja visprenjih procenitelja)*. Ostaje sama knjiga i njena briljantno iskazana strategija *istorijskog apokrifa*. Setila sam se upravo Barta (Džona, naravno):

Kao što su pojmovi, uključujući pojmove fikcije i nužnosti manje ili više nužno fikcije, sama fikcija jeste manje ili više nužna. (*Letters*)

Što, znamo, ne znači da su Bartove sopstvene fikcije, osobito u romanu iz kojeg citiram, zanimljive, recimo, za naše čitaoce. Sa Borhesom i povodom *Grob-nice* i povodom *Časa anatomije* stvar nije, mislim, ni malo tako jednostavna, kao što se to čini brojnim korisnicima Kišove pameti (i, moram reći, delimičnim žrtvama njegovih lucidnih mistifikacija). Iz nedvosmislenih zaključaka o analogijama i razlikama između prosedeja H. L. B.-a i Danila Kiša koje je, najčešće i najpreciznije, formulisao sam Kiš još uvek pulsira, neotkrivena, čitava opasna dimenzija suprotnosti, pomaka, parafraza stilskih i značenjskih. Dimenzija koja ima veze koliko sa opusima našeg i argentinskog pisca, toliko i sa kompletnim pitanjem uzora i uzora (što nas, *s margine, ali u centar*) može vratiti na suštinski problem, poetičko pitanje Izvora/Dokumenta, tj. originalnosti oko kojeg (pitanja) se čitava afera i iskristal-sala, i naduvala. Ja sam pisac bastard, dospeo ni od kud kaže D. K. u *Varijacijama na srednjoevropske teme*. S jedne strane, ovo je deo mistifikatorske strategije u najboljem smislu reči nad kojom su, kako smo se godinama osvedočavali, zastajali svi oni, zastrašeni činjenicom da jedan deo uživanja koje izaziva ta lektira upravo proističe iz vrtoglavog udaljavanja, koje ga, kao čitaoca, imobilizuje u jednom nemoćnom divljenju... (Silvija Molloy, *Borges y la distancia literaria*, navedeno u *Času anatomije*).

Naredni korak u sagledavanju složenosti (razvoja Kišove poetike) jeste, pretpostavljam, pomnija provera onoga što sam Kiš naziva, povodom *G. B. D.*, istoričnošću i političnošću, a naspram borhesovskog solipsizma i metafizičke vanvremenosti (Protiv opskurantizma, takođe u *Času anatomije*). Da li su razlike,

u prosedeima, ili preciznije, u primenama jedne generalne strategije, toliko velike, i, što je ne manje važno, da li su stalno održavane u istoj ravni (i tu se, valjda, uklapa borhesovska tema u onaj proces artikulacije Razlike o kojem govoriš)? Primer opraydanosti takvih razmatranja oličava i paralela Borhes-Švob, koju sam našla u *Skladištu*: revalorizujući značaj Švobovih preokupacija za Borhesa, Kiš, nužno, pomera i premešta žižu Borhesovog uticaja na svoje delo; to nas vraća opet! na njegov *Čas anatomije*, kako na ironično priznanje o piscima čiji je uticaj trpeo, tako i na upozorenje o profesorskom redukcionizmu (čemu je strukturalizam samo doprineo, a koliko vidim odavde, moda dekonstrukcije je patologiju produbila, tumačeći obrtanje hijerarhija kao novi talas para-boemskog vina-verijanstva, plus pominjanje organa i ostalih čula).

Ipak, treba govoriti izvan budalaština o preuzimanju o Piljnaku i Šulcu, o Orvelu i Floberu, kako bismo, makar zaobilazno, shvatili dubinu *Kišovog traga* u Književnosti Sveta (pa i u svetskoj književnosti). Moje su preokupacije, kao što znaš, odnedavno ipak usmerene ka romanima (Dos Pasos me pomalo iscrpljuje, više nego studente), tako da se u svakoj detaljnijoj razmeni pojmova hvatam Totaliteta i Lukača, Foknera, mimezisa i odnosa Evropa-Amerika, pa ću sad začutati. Dragoceno osveženje mi je bilo, premda sam sa zakašnjenjem to dograbila, čitanje našeg najproslavljenijeg romana u poslednjoj sezoni. Ne znam u kojoj su meri kritičari kod kuće to analizirali, ali me je još čitam fascinirala Petkovićeve montažna upotreba Orfelinovitih spisa. Polazeći od činjenice da mu je lik zaboravljen zauvek, Petković najpre demistifikuje Orfelina kao autora, a potom mistifikuje citat iz njega. Da li i to znači pominjati?

Moram da okončam, ne zaboravljajući da ti napomenem: par malih novina ti stiže najverovatnije iduće

nedelje. Do *Tajmsova* će, pak, biti malo teže doći, ali ću se još raspitati. Javi mi za one efemernije novosti, i primi mnogo pozdrava od Sajmona i mene

Vesna

P. S. Možda u Veneciji postoji *ona* Vrt ali, da li je on na kopnu? I, šta bi o tome rekao drugi Korto ?

Građa za tezu (III)

Kiš i Borhes, ili sličnost među razlikama

Svet kao predmet Književnosti izmiče;
znanje napušta Književnost koja više ne
može da bude ni Mimesis ni Mathesis, već
samo Semiosis...

(Rolan Bart)

Na pretpostavljenom kraju u času kada književnost iscrpljenja može biti zamenjena nečim nalik na književnost ispunjenja gotovo da i nije teško reći, poput Barta (ali Džona, ne Rolana), kako ne postoji metafikcija (ili metaproza, da budemo precizniji). Šta, međutim, treba da se dogodi da bismo se približili takvoj tvrdnji uz koju uveliko pristaje i gorenavedeni iskaz drugog Barta? Na kojem mestu se takvo zbivanje očekuje u polju Teksta ili u dimenziji Stvarnosti? I ne podrazumeva li takva podela da se nešto suštinsko *već dogodilo*?

Tamo gde čudesni obrt nastaje ne samo iz atmosfere napetosti, već i *uprkos njoj*, u tom ukrštaju označiteljskih sila suočavaju se, prepliću i međusobno iskre profili/prosedei Danila Kiša i Horhea Luisa Borhesa. Svest o onom tipu spoznaje koji je nadržastao i napustio polje književnosti dakle, ta svest, ali i konteksti unutar kojih ona propituje nastalo žrtvovanje prisutni su već na samim počecima Kišovog proznog opusa. U eseju povodom romana *Pustolina* Vladana Radovanovića, on kaže: Poštovalac svih pustolovina duha, pobuna

razuma i srca, ostajem pun poštovanja prema onome ko je prezreo frazu Markiza je izišla u pet sati, no i duboko uveren da u toj frazi ima više umetnosti nego u nemuštom krckanju peska u kome nema ljudskih stopala i koji ne govori ljudskim glasom. Ova zaobilazna prečica majstorski amalgam lirske samosvesti i klasicističke sumnje oslobodila je Danila Kiša prolaženja kroz beketovsku fazu; istovremeno, ubrzala je kretanje ka predvidljivom ishodu nadmetanja između sumnjičave Erudicije i apсурdnog, samodestruktivnog (književnog) Subjekta. Faze tog nadmetanja i aporije njegovog ishoda zahtevaju, međutim, posebnu analizu. Nas ovde interesuju inicijalne pretpostavke koje su nadmetanje omogućile i definisale. U pripovedačkoj fazi koja je obeležena pojavom zbirke priča *Grobnica za Borisa Davidoviča* (1976), Kiš je promovisući prvo eksplicitno i zaokruženo postmodernističko ostvarenje u srpskoj prozi povukao devet Đavola za njihovih devedeset i devet repova. Među svima njima, *borhesovski Đavo* je, po svemu sudeći, bio (i ostao) najbezopasniji, ali i najneophodniji. Borhes, pouzdano, ne oličava *sva bitna obeležja* postmodernističkih proznih strategija, ali se posredstvom njegovih eruditskih fantazija postmodernistički topos suštinski utemeljuje, a isto tako, nakon više decenija, strateški iscrpljuje tačnije, zaokružuje i preobražava. U međuvremenu, razmotrimo kako izgleda suočavanje poređenje, postuliranje, profilisanje -Kišovog postmodernističkog skandala sa fenomenom koji se može označiti kao *klasična borhesovska matrica*.

A: Skladišta

Suočavanje sa svim podrazumevanim mnogostрукостима i dvosmislenostima počinje u Biblioteci:

pomenuta eruditska fantazija jeste, u svojoj osnovnoj ravni, delimično ostvarena *fantazija o Erudiciji*. Ne običan preduslov, niti jednoznačno regulatorno pravilo već klima stvaranja. Još preciznije, jedna i jedinstvena konfiguracija Duha vremena, unutar koje duhovno (književno) zasniva sopstvenu autentičnost, celovitost i delotvornost prevashodno kroz sveobuhvatnu mrežu *same Književnosti* pojma/polja što uključuje kako sumu stilova, oblikovnih postupaka i kodiranih motivacija, tako i mitove/kultove autorskih imena.

Možda sam zastranio od strasti i straha, ali se bojim da je ljudski rod jedini koji postoji blizu svome kraju, dok će Biblioteka ostati večito: osvetljena, samotna, beskrajna, savršeno nepokretna, naoružana dragocenim sveskama, nekorisna, nepokvarljiva, tajna. (Borhes: *Vavilonska Biblioteka*)

Sve je tu istraženo, sve je poznato, ne samo najtajniji policijski arhivi, nego pisac raspolaže i svedočenjima datim pod zakletvom, tajnim dnevnicima, sudskim zapisima: pisac je ponovo Bog, ali ne na način gospodina Morijaka, koji zna šta osećaju njegovi junaci, šta sanjaju i šta im se događa u duši; pisac sad više ne prodire u svoje junake sa božanskim sveznanjem, nego na način božjeg arhivara i zapisničara koji u času smrti vadi veliki protokol postupaka i iz njih čita *već zapisane* postupke, misli i ideje svojih junaka! (Kiš: *Čas anatomije*)

Da se knjige pišu pomoću drugih knjiga, predstavlja tezu koju je još Montenj doveo do pune osvešćenosti (i ovaj nivo rasprave u već davnašnjoj aferi oko *Grobnice za Borisa Davidoviča* mora se prepustiti isparenjima kafanskih tračeva). Borhesovska rana/klasična matrica tradicionalisti bi rekli -rukopis, sredovečni kritičari prosede, a mlađi paradigma podrazumeva, i artikuliše postavku prema kojoj se književni (prozni) tekst oblikuje *posed, uprkos i nasuprot* drugih, postoje-

ćih ili izmišljenih knjiga. Osnovna autorska strategija postaje Čitanje/Tumačenje: ono što nastaje kao tekst u borhesovskom sazvežđu, ponajpre je u tom smislu *metatekst ili pseudotekst* -autorski kreativni komentar nad korpusom postojećih značenja i formi. Kiš, isto tako, uobličava svoja zrela ostvarenja unutar stvarnosti pročitanih knjiga ; imaginacija se razvija paralelno sa ukazivanjem na procese i načine tvorenja proznih celina. Već samo to polazište dovoljno je za procenu da se ne radi o pukom izmeštanju podražavalačkog postupka, mimeze već o izboru radikalno nove matrice (mathesis): pravi i imaginarni citati, kao i vrtoglavica njihovog preplitanja i montiranja; dovođenje Autora u položaj junaka i vice versa; dominacija parodije, pastiša i ironije; podriivanje pouzdanosti i nedvosmislenosti statusa subjekta/nocioca pripovedanja.

Upravo jedna Borhesova taktička distinkcija ukazuje na prvu od inicijalnih napetosti, koja se rađa unutar Kišove postmodernističke poetike u *Grobnici*, a u odnosu na borhesovsku (i šire postmodernističku) konvenciju. Za Biblioteku, naime, Borhes između ostalog upotrebljava i atribut beskrajna ; nešto kasnije, u završnici pomenute priče, nagoveštena je izvesna mogućnost korekcije: Biblioteka je bezgranična i periodična . Broj knjiga ne predstavlja se kao apsolutno bezgraničan/beskonačan permutacije se, nakon izvesnog broja, ponavljaju (doduše, u beskonačnost). Konačni, svemoguć i svemoćni Arhivar Sveta-kao-Biblioteke nije moguć, niti zamisliv, što znači da je Biće i biće Književnosti! prisutno isključivo kao potencijal, beskonačno ponovljiva igra oznaka ili komentatorsko-priredivački prenos energije .

Iza generalnog prihvatanja mreže Književnosti kao osnovnog oblikotvornog oruđa i proznog toposa, navedeni Kišov stav skriva dva, međusobno uslovljena pomaka: *pitanje instance i pitanje modela vremena*. Pisac,

božji arhivar, poseže za fantazmagoričnim kišovskim Protokolom u času smrti . Dakle, individualistički pečat možemo čak reći polje subjektiviteta *nije do kraja podvrgnuto* obezličenom procesu permutacija što ih preduzima fantom Biblioteke . Figura Biblioteke, to jest strategijsko oruđe Čitanja/Tumačenja, pomalja se, u osnovnim obrisima klasične Borhesove matrice, kao svojevrsna *metafizika*. I pored naglašavanja iskustva literature , logosa i čina lektire (*lector in fabula*), za Danila Kiša je ta ista figura-oruđe samo stupanj više od metodologije: jedna *poetička kombinatorika*, i to kombinatorika koja se kristalizuje oko očuvanih autorskih fokusa kao što su *sumnja, očaj i ironija*. Kod Borhesa u njegovoj klasičnoj fazi koja kulminira i okončava u *Alefu* metafizički Apsolut utemeljen je upravo time što je Duša, poslednji talog Subjekta, *odsutna* (Pjer Menar, Herbert Kvejn, tajanstveni tvorci Tlona). Unutar leja istog Vrta, Kiš pronalazi pukotinu u kojoj dobija utočište autorski subjektivitet sa izmenjenim odgovornostima: u priči *Mehanički lavovi*, reprezentativnom primeru Kišove borhesovske matrice ali i čistog postmodernizma , ravni fikcijskog i lavirinti fantastičke erudicije sve dovode u sumnju, ali *avet Sumnjača opstaje*: Možda je bilo pametnije da sam se opredelio za neki drugi oblik saopštavanja, esej ili studiju, gde bih sva ova dokumenta mogao da upotrebim na uobičajeni način. Ali me dve stvari sprečavaju u tome: nepogodnost da se živa, usmena svedočenja pouzdanih ljudi navode kao dokumentacija; a kao drugo: nisam mogao da se lišim zadovoljstva pripovedanja koje daje piscu varljivu ideju da stvara svet i, dakle, kako se to veli, da ga menja. Ulazak u opasnu dimenziju pomaka i suprotnosti na ovom mestu se može jasnije uočiti; dvosmislenost između esejističkog i proznog diskursa, istovremeno ovlašćivanje i detronizacija Autora, različitost koja sebe maskira kao iluziju.